

Forord

Årbogen omhandler i år arbejderklassens boligforhold og livet i boligerne. Udviklingen indenfor arbejderboliger, deres udformning, placering og økonomiske betingelser samt de politiske forhold omkring dem er både hvad angår kildemateriale, statistik og undersøgelser et ret velbelyst emne. Dette skyldes tildels, at mens mange andre emner omkring arbejderklassens økonomiske og sociale historie er vanskelige at gribe fat i, fordi der ikke har været interesse i at bevare kildematerialet, er boligerne blevet stående og giver således også idag et håndgribeligt indtryk af en side af arbejderklassens historie.

Interessen for arbejderboliger har strakt sig fra velmenende borgeres ønsker om at dæmpe arbejderklassens revolutionære trang ved at pacificere den i bedre boliger, til på den ene side den organiserede arbejderbevægelses selvklare interesse i at skaffe dens medlemmer ordentlige boliger og på den anden side de fagligt involverede arkitekters, ingeniørers og byplanlæggers mere tekniske interesse. I det sidste lille tiår er der på universitetsplan fremkommet en mangfoldighed af undersøgelser af arbejderklassens boligforhold. Mange af disse nyere undersøgelser foreligger imidlertid ikke i trykt form, men kun i få eksemplarer på universiteter og biblioteker, og på denne baggrund har vi ment det vigtigt at lade flere få kendskab til nogle af disse.

Årbogen er opbygget således, at den dækker bredt såvel kronologisk som regionalt.

Når man taler om arbejderboliger i København, er det så godt som udelukkende lejeboliger, der behandles. Først med opkomsten af arbejderne egne byggeforeninger kommer ejespekter ind i billedet. Anderledes var det i provinsbyerne. En meget stor del af også industriarbejderklassen blev her husejere.

Jacob B. Jensen behandler provinsens arbejderboliger - eksemplificeret ved Horsens. Han påviser, hvorledes gentagne byggeboom sidst i 1800-tallet omformer provinsbyen og skaber hele kvarterer med 2-etages arbejderboliger. Mønstrer for provinsbyggeriet tegner sig klart, så godt som ingen bankfinansiering, bygningerne opført af forskellige håndværksmestre og derefter solgt til

arbejderne. For at have råd til at sidde i huset måtte man leje ud, Jacob Jensen gennemgår befolkningstætheden i arbejderkvarterene og når frem til, at på trods af dette var husene ikke alarmerende overbefolkede. Samme mønster genfindes i Rita Sørensens artikel: Fra landlig idyl til arbejderkvarter, der omhandler Sjællandsgadekvarteret i Århus. Rita Sørensen behandler dog et andet aspekt af betingelserne bag arbejderkvarterernes udformning, nemlig de lovgivningsmæssige rammer, der var udstukket i de forskellige byggelove og specielt omtaler hun undtagelserne og fravigelserne fra disse. Rita Sørensen foretager endvidere en gennemgang af befolkningssammensætningen i området og viser, at dette kvarter fra starten af var et rent arbejderkvarter.

I mange behandlinger af arbejderboliger er det blevet fremhævet, at det forhold, at arbejderne blev ejere af deres boliger, medførte en borgerliggørelse af klassen. I sin artikel, Victorianisme, småborgerlighed og arbejderkultur, diskuterer Svend Aage Andersen denne påståede borgerliggørelse. Med udgangspunkt i Sjællandsgadekvarteret og i arbejderlitteratur og -erindringer knyttet til dette, gennemgår han skismaet mellem det ydre tilsyneladende borgerliggjorte miljø og det mere skjulte sociale netværk, der trækker i arbejdersolidarisk retning.

Mens arbejderkvartererne i provinsbyerne fik en så net udformning, at de idag, som tilfældet er med Sjællandsgadekvarteret i Århus, er blevet ombygget og restaureret og nu fungerer som boliger for den velkonsoliderede venstrefløj, var der fra starten ikke meget håb for side- og baghusene på Københavns brokvarterer. Lis Højgårds artikel: Familieformer i et københavnsk arbejderkvarter, tager udgangspunkt i noget af det dårligste byggeri fra perioden omk. 1875 i Slotsgade, Todesgade og Bagergade. Gennem en meget grundig gennemgang af kvarterets demografiske struktur og erhvervsfordeling når hun frem til en redegørelse for mænds og kvinders helt forskellige livsstrategier, et perspektiv på arbejderklassen, der ofte er blevet overset.

En mere teoretisk gennemgang af den økonomisk-strukturelle og lovgivningsmæssige baggrund for hvordan det kunne gå til, at de københavnske brokvarterer blev overbygget med lejekaserner, placeret på meget små grunde og kun med den mest nødtørftige adgang til lys og luft gives i Hannelene Toft Jensens artikel, Det københavnske spekulationsbyggeri, 1860-1908. Økonomiske strukturer og bygningsreglementer.

I perioden hvor både provinsen og København blev bebygget med arbejderboliger fandtes ingen organisering af lejere. Der blev udgivet et par enkelte pjecer, hvor lejere kunne læse om deres rettigheder, men det var først under 1. verdenskrig, der kom gang i organiseringen.

Lejerbevægelsens historie i det 20. årh. gennemgås i *Carsten Brønden Poulsens* og *Knud Knudsens* artikel, Lejerkamp og lejerorganisering. Med udgangspunkt i en beskrivelse af de to krigssituationer bolig- og husvildeforhold gennemgås de forskellige lejerforeninger, der udfra meget forskellige strategioptættelser kæmpede kampen dels mod husejerne og staten, men også mod hinanden. Udviklingen følges frem til 1966, hvor lejerforeningerne sluttes sammen, og videre til de seneste års boligkampe.

Problematikken omkring de seneste års boligkampe er også baggrunden for *Morten Daugårds* artikel, Socialdemokratiet og boligpolitikken - en slags status over resultatet af 25 års socialdemokratisk domineret boligpolitik. I en gennemgang af den socialdemokratiske boligpolitik viser han, hvordan partiet har handlet splidagtigt med sig selv og med den ene hånd gennemført en politik, der har støttet den massive opførelse af en-familiehuse og med den anden ideologisk har lagt vægt på de almennyttige boligselskabers kæmpebyggerier. Problemerne i de nye boligområder danner sidst i artiklen udgangspunkt for et konkret forslag til handlingsprogram, der skulle føre til en kvalitativ ændring af livsbetingelserne i disse områder.

Behandlingen af arbejderboliger har mange forskellige aspekter og kan analyseres fra mange synsvinkler; en udmærket hjælp hertil er den bibliografi, som *Ole Hyldtoft* har udarbejdet. Den er meget bredt dækkende, såvel kronologisk som regionalt og er delt op i emnegrupper.

Da Hyldtofts bibliografi dækker Skandinavien, England og Tyskland, har vi i år valgt at lade de sædvanlige forskningsoversigter udgå. Et enkelt bidrag går dog uden for landets grænser, nemlig *Martti Helins* meget inspirerende omtale af Arbejdermuseet i Tammerfors. Årbogen slutter som sædvanlig med tidsskriftoversigten.

Redaktionen

